

Ha Krúdy Gyula neve szóba kerül, nyomban válszra váró kérdések egész sora fogalmazódik meg bennünk. Miért érezzük olyannyira különösnek témaítt, alakjait, hangulatait, a megszokottól különbözőnek stílusát? Miért nem ismerik úgy, mint a magyar irodalom többi nagy klasszikusát; és ha eléggé ismerjük: vajon jól ismerjük-e? Hol a helye, milyen szerepet tölt be (ha van ilyen szerepe?) a huszadik századi magyar próza alakulásában? Mennyire kötődik a hagyományokhoz, és mit is jelent annyiszor emlegetett modernisége, újszerűsége? Szorosabban tapadva regényeinek, elbeszéléseinek világához: mennyire nevezhető az eltűnt idő keresőjének, és milyen mértékben tekinthető kora éles megfigyelőjének? Miként fér meg prózájában a romantikus álomlátás a fegyelmezett, tudatos társadalomszemlélettel, a lírai önkítárulkozás a minden prózai műtől megkívánt megelevenítő meseszövéssel? Vajon híres hasonmás alakjai — Szindbád, Rezeda Kázmér, Szomjas Gusztó, Álmos Andor és társaik — milyen mértékben nőnek túl a szubjektivitás határain, válnak kort és életformát jellemző hősökké?

Es folytathatnánk a Krúdy iránt érdeklődők meg-megismétlődő kérdéseit.

Tudjuk, Ady némán bolyongó, menekülő lovasként idézte meg egyik gyönyörű versében. A kipányvázott lélek, a magyar Ugarral perlekedő költő a küzdő-viaszkodó trót érzi rokonának, ezt mutatja fel kortársainak. A vers első strófájában ilyenképpen:

Sóbálványa lettem
Házam dülésának,
Szeretett jószó gim
Csüireim, táraim
Bús pusztulásának.

(A menekülő lovas)

Juhász Ferenc — Krúdyról szólva — az ember- és életszeretet költője előtt tiszteleg.

Színesen élt, mégis magányosan. Képzületben, műveiben újra és újra megálmodta a maga senki szigetet, s közben át tudta adni magát a mindennapok nyújtotta apró örömeiknek. A nyíri csend, az ifjúkori tavaszok és a gyermekkori ősök vonzásától, mámorától sosem szakadt el lélekben, és otthonosan érezte magát a változatosságot kínáló, új emberi kapcsolatokat teremtő nagyvárosban is. Két korszak határmezsgyéjén élt és alkotott, ezért egyszerre lett művészi élményforrása egy múló, immár félmúlttá váló s egy születő, vajúdó életforma, a patriarkális vidék és az irodalom számára épp akkor — a század fordulóján — meghódított város. Egyszerre élt benne a régiben és az újban.

Nem egy hősnék, novella-, illetve regényalakjának sorsát épp ez a kettős kötődés alakítja, szabja meg. Ugy is mondhatnánk: művei szereplőinek vágyait, reményeit e korszakváltó viszonyok keltik fel, foszlatják szerte.

Igen-igen sokféleképpen vélekedtek (és vélekednek) róla méltatói, sokféleképp magyarázzák művészetének varázslatos világát. Jó ideig prózájának lírai hangoltságára figyeltek inkább. Olyannyira, hogy volt kritikus, aki egyenesen azt ajánlotta olvasóinak: Krúdy elbeszéléseit, regényeit mint lírát olvassák. Kosztolányi Dezső hatalmas versáradatnak nevezte a Szindbád-tör-

tónetek filizérét. Nem ok nélkül. Mint ahogy nem alaptalanul esik mind több szó újabban e prózába ágyazott liraiság valóságfedezetéről, arról, hogy az eltűnt idő vándora, az álomlátó Krúdy milyen éles szemű megfigyelője saját korának, a nagybetűs Életnek. Egyik őri kutatója — Fülöp László — nemrég arra vállalkozott, hogy ezeket a pólusokat a maguk összefonódtságában, egységében kísérelje meg felmutatni. (Mégpedig a Krúdy-mű javához tartozó regényekben, amilyen a Napraforgó, a Hét Bagoly vagy a Boldogult úrfikoromban). Ebben a Krúdy-közelítésben olvashatjuk: „Műveiben nemcsak álmok és nosztalgiák teremnek, nemcsak ábrándok és fantáziaképek virítanak, hanem guzdagon megelevenedik az élményszerűen birtokba vett valóság is.“ (Fülöp László: Közelítések Krúdyhoz. 1986. 7.)

Ebből az összetettségből szeretnénk érzékeltetni valamit mi is ebben a válogatásban. Érzékeltetni azt, hogy a különböző élményrétegek, írói eljárások, módszerek és stílusesszközök együtt vannak jelen ennek a modern írónak a művészetében, hogy Krúdy több ködllovagnál, hogy írásművészete nem szűkíthető le az oly sokat emlegetett nosztalgiára, hogy meghitt lírai hangulatait, idill-helyzeteit, az emlékezést, a sejtelmeket át meg átszövi az illúziótlan látás, a tárgyias megfigyelés, és hangja sem annyira monoton, mint sokáig véltük. Maga az író vallja meg az emberi lét mélyrétegeiből ihletődött, az élet hajótörötteiről hírt hozó regénye, az Asszonyosságok díja (1919) előhangjában: „... Se nem vig, se nem szomorú ez a regény, csak olyan, mint az élet a legtöbb pesti háztető alatt. Egy kis képzelés, egy kis tapasztalat, kevés álom.“

Hatalmas életművet hagyott ránk, köteteknek számú száznál többre becsülik. Bohém életét legendák övezték, regényt is írtak róla. Pedig az írás, az alkotás volt az életformája, nem is akart más lenni, csak író.

„En írónak készültem: semmi másnak“ — vallotta ötvenedik születésnapján. Írói-művészi csoportosulásokhoz, irányzatokhoz nem tartozott, falusi és városi élményei éppúgy összefonódnak művészetében, mint a múlt és a jelen. Ifjúságának tapasztalatait, hangulatait minduntalan beleszővi műveibe; egykori ismerősei, nyírségi különcei — képzeletben — elkísérik új környezetébe, a nagyvárosba is. Hányszor merít erőt válságos napjaiban egykori „emberhangtalan magányának“ emlékeiből. Írói pályájának derekán írott lírai meghittségű önéletrajzában olvashatjuk az alábbi, a tájat ez alkalommal is jelképes értelművé emelő sorokat: „Az én ismerőseim olyan emberek voltak, akik örvendeztek télen a mindennapi tűznek, a fiatalosan lengő lángoknak, de a duruzsoló hóesésnek is odakünn, a házon túl. Az én rokonaim a sárga házban kezüket dörzsölték reggel, ha sűrű köd feküdte meg a tájat, de szorosán kitérték az ablaknak mind a két szárnyát, ha napsugár volt. Öröm volt a zuhogó, furcsa hangú tavaszi eső, de nem szomorkodott senki sem, ha megjöttek a csendes, halott gyermekek lépéseinek koppnására emlékeztető őszi esőzések. Nem volt olyan sűrű éjszaka, amelynek ne lett volna mondanivalója. Nem lehetett oly komor a tél, amely végleg elvette volna az életkedvet.“ (N.N. Egy szerelemgyermek regénye. 1920).

Társadalmi élményeket is magával hoz szülőföldjéről, hisz a Nyírségben volt a legtávolabbi agaruk a tönkrement gavalléroknak, és sokan közülük százesztendőös családi perektől, egy-egy jó házasságtól várták sorsuk jobbra fordulását, nem véve tudomásul az idő hozta változásokat.

Korai novelláinak, kisregényeinek lapjain újra és újra felbukkannak e tovatűnő életforma megszállottjai, a virtuskodó óemberek. Egyik kurtanemese el sem tudja képzelni, hogy ő kevésbé különb ember, mint

háromszáz év előtti ükapja, csak azért, mert már neki nincsenek várai (Andráscsik örököse). A pereskedésből, duhajkodásból soha ki nem fogyó Zathureczkyek egy egész vármegyét képesek odaadni cserébe egy nótáért. A megkövesedett eszmények ígázatában élő Baracska még mindig a gyorskocsit várja, pedig már réges-rég vonaton utaznak az emberek. Akik pedig lassan-lassan megváltak — ha meg tudtak válni — dédelgetett illúzióiktól és a „városok felé húzódtak“, azok talajvesztettek lettek, hisz itt, az új világban már nem volt értelme — az író szavait kölcsönözve — se agárnak, se nyeregnek, se ostornak. A még 1908-ból való kisregényében, A bűvös erszényben így tárja elénk ezt a társadalmi folyamatot: „Jöttek-jöttek sorban a vidéki familiák, és elárasztották Pestet. Egy darabig hűségesen ápolgatták a reményéseket, amelyeket poggyászukban hoztak, a férfiak várták a nagy hivatalt, a lányok a milliomos kérőket, az asszonyok a selyemruhát és ékszert, amíg lassan-lassan lekopott róluk a falusi szín, a falusi színnel együtt elhagyogatták kedves szokásaikat, a mulatságkedvelést, vendégeskedést, úrhatnámiságot, és beleszürkültek a pesti flaszterbe.“

Az írói hangját hosszú éveken át kereső Krúdy az Füzeregyészaka meséinek vonzásában teremti meg azt a hőstípust, amelyet alkalmasnak érez arra, hogy gyülemelő tapasztalatait, lírai hangoltságú egyéniségét a személyesség bensőségével, teljesebben, egységesebb művészi szemlélettel fejezhesse ki. A korábbi, Mikszáthra emlékeztető anekdotikus történeteket, az eseményesebb elbeszéléseket az önkifejezés szándékából fakadó lírai novellák váltják fel. Tér és idő határait eltiintető, a pontos megfigyelést és a leírást hangulatú oldó „történet nélküli“ történetek.

Szindbád képzeletbeli utazásának színterei — messziségbe vesző kisvárosok csendes otthonai és ódon utcái, vadszőlős falusi házak, orgonaillatú májusok, őszi

ligetek, hófúvásos telek — az emlékezés szintjén elevenednek meg, lírai módon. Példák egész sorát idézhetnénk az így megteremtett hangulat érzékeltetésére. A Szindbád és a színésznő atmoszférateremtő indítását írjuk ide:

„Szindbád — akkor még csak százesztendő fiatalember volt — falura költözött egy barátja meghívására.

Szindbád mindig szerette a régi falusi házakat, ahol a falakról apja és nagyapja kortársai nézegetnek alá. A vén kályhák mellett üldögélve nagyanyja meséi jutottak eszébe, míg a hegyes lábú varróasztalka mellett szomorú szemű, szép édesanyja ül, és fehér vásznat varrogat a pirosuló alkonyatban.“

Az író *parafrazálva*: az órák nem létező időt mutatnak ebben a világban. Az emlékek, a múltak egybemosódnak.

Az első Szindbád-könyvek (Szindbád ifjúsága, 1910; Szindbád utazásai, 1912; Francia kastély, 1912;) után újra meg újra feltámad a sok arcú novellahős — vágyakat valóra váltó és örömtelen napokban (1915: Szindbád feltámadása; 1925: Szindbád megtérése; 1924: Purgatórium).

Mintha nem is tudna — és nem is akarna — megválni legkedvesebb novellahősétől.

S mert Szindbád útjai képzeletbeliek: lehetőségei korlátlanok. Elég egy hajdani emlék, egy már-már elfelejtett régi arc, egy hangulat, hogy Krúdy alteregója (mert önmagáról is mintázta Szindbádot az író) útra kerekedjék, és bejárja ifjúsága tájait, újraélje (vagy megpróbálja újraélni) életének visszahozhatatlan eseményeit, pillanatait. Egymásba szöve ezáltal múltat és mátt, sejtelmesen álomszerűt és káprázatot foszlato hétköznapit, nyugtalanító vágyakat és kijózanító valóságot, állandót és változót.

A kötetünkben szereplő Francia kastély című Szindbád-regényben a Szindbád-novellákból oly jól ismert vidéki kisvárosok színtereit meghitt romantikával kelti életre az író. A vidéki színésznő meséli Szindbádnak egy alkalommal: „Valami régi álmvilágban élnek itt az emberek, mintha egy elzárt levelesláda vagy ócska ruhaszekrény fiókaiban töltenék napjaikat. Hangos szót alig hallani a házak belső szobáiban, és a karosszékek a kandallók mellett mindig el vannak foglalva.“ A regényekből is „csak az ábrándozást, a halk, előkelő szenvedélytelen hangokat“ tanulják meg az itt élők, nem pedig a „gyűjtő szenvedélyeket“.

Ez a csendes, egyhangúan zárt világ valósággal magához idomítja a szárnyalni akaró lelkeket. Ugyanaz a színésznő lemondó keserűséggel sűriti jelképbe saját sorsát. „Mióta idekerültem, lassan átalakultam, ma olyan vagyok, mint egy porcelánbaba... Nemde porcelánbaba vagyok, Szindbád? Porcelánbaba egy finom üzletből, ahonnan a főhercegekissasszonyok részére is vásárolnak.“

Ugyanilyen jelképes Szindbád jellemzést szolgáló megfigyelése, amikor a régiségkereskedésben maroquin kötésű arcképet nézegető két nő olyannak tűnik számára, mintha ők is maroquin-kötésbe volnának foglalva.

Az ilyen és az ehhez hasonló hangulatok, az állandóan kísértő emlékek késztetik Krúdy hőseit céltalan kóborlásra, arra, hogy útra kerekedjék, és felkeresse azokat a helyeket, ahol még most is képes családi lapok régi évfolyamaiból másolják a divatot. Krúdy lírai hangulataihoz igazodva, mondhatnánk úgy is: a lélek homályos sejtései nem hagyják nyugodni a múltak vándorát. „Magam sem tudom, miért járok oly gyakran e városba. Tán mert régi házak, régi tornyok vannak benne“ — keresi-kutatja Szindbád útra kelésének belső indítékait.

Nem mindennapi helyzeteknek válik részesévé Krúdi romantikus fantáziájú hőse a Francia kastélyban. Odon hangulatú városkában megismerkedik egy különös ember különös asszonyaival, megakadályoz egy éjszakai gyermekrablást, végül még párbajozni is kénytelen a különös férjjel. A regényt olvasva, rögtön szembetűnik: Szindbád itt nem jut olyan szerephez az események alakításában, mint a novellákban. A többi szereplőnek — a sokat próbált Pálházinak, a két kiszolgáltatót asszonynak — van elsősorban cselekményt megszabó funkciója. Szindbád csak ritkán kapcsolódik a történethez, inkább vágyaiban, ábrándjaiban éli ki önmagát. Jobbára csak szemlélője mindannak, ami körülötte történik. Ennek következtében aztán a lírai önkifejező forma sem válik annyira elsődlegessé, mint a Szindbád-novellákban. Ugyanakkor a regény cselekményesebb a Szindbád-elbeszéléseknél, s elég gyakoriak az eseménysort lazító kitérők, lelki reflexiók. Egy alkalommal így magyarázza a szabadabb időkezelést: „Nagyon nehéz meghatározni, hogy mennyi idő múlik el a regényben egyik fejezettől a másikig, olvastam már olyan regényt is, ahol a nagyanyák még a várkertben bujosdit játszanak egy helyen, míg a másik oldalon már a templomba falazzák be koporsójukat.“

A világot járt Pálházi („úgy táncolta a csárdást, mint egy falusi parasztleány“) Krúdy későbbi, jelképpé emelt különceinek egyik korai típusa. Egy év múlva megjelent híres regénye, A vörös postakocsi sikeres életű különce, Alvinczi Eduárd nagyvárosi modern szállodájában saját erdejéből fűt be, a Francia kastély Pálházi Ference tésztagyúró asszonyától és bécsi borbélyától nem tud megválni kalandozásai során.

Nem társtalan Krúdy műveiben a két feleség — Georgina és Mariette — sem. Walter Georgina egy alkalommal elmondja Szindbádnak: ő a merész ábrán-

dok asszonya (ezért akart színésznő lenni), de azt sem tagadja, hogy „az érdekességhez bizonyos tekintetben mégiscsak szükség van a jó cipőre, bármit állítanak a költők“. Sőt ez utóbbi életelv a fontosabb számára. Az élet realitása végül legyőzi vágyait, színes ábrándjait, számító józansága fölülkerekedik érzelmein. Ezért választja a szép szavak helyett a biztos megélhetést, az álmodozó Szindbád helyett Pálházit — a biedermeier szalon jelképezte életformát.

Végleteket szembesítő, a világ változásaival maga is változó novella-, illetve regényhős Krúdy Szindbádja. Előbb cselekvő részese, élvezője az élet kínálta lehetőségeknek, később fokozatosan kirekesztettje, szemlélője. Illúziók rabja, a múlt elvarázsolja, ugyanakkor magát öniróniával szemlélni tudó, illúzióiban sokszor csalódó alakmás, akit az évek múlása egyre magányosabbá, egyre megkeseredettebbé tesz. Egyik őszi útján tétován kutat emlékezetében, mintha már semmi sem emlékeztetné egykori boldog napjaira. Máskor az emberi közöny döbrenti meg: „Senki sem volt kíváncsi, hogy mit hordok a kabátom alatt, aranyat vagy sárból való szívet...“ (Margit nem jött el).

A holdvilágos májusi éjszakák egykori megbabondzottja már csak arra vágyik, hogy valaki „a pincehida boroskancsót kemencemeleg szóval“ tegye eléje. (Ködmönös nő).

A képzettársításokat többféleképp megvalósító művének, a már csak posztumusként megjelenő Purgatórium (1934) szanatóriumba zárt emberroncs Szindbádja végül a legdrágább kincsét veszti el — a tiszta esztét. Ugy érzi, szörnyetegek világába zuhant. Az átélt testi-lelki gyötrelmek közepette a halál már-már megváltásként tűnik fel Krúdy hősének képzeletében (ezért lesz az elmúlásnak rozmaringillata), hogy aztán az élet szerelmesének mégis legyen ereje visszatérni a

kárhozat helyéről régi emlékeihez, dédelgetett álmaihoz, cserbenhagyott illúzióihoz.

Az önkifejezésnek, a stílusnak különlegesen szubjektív formája a Purgatórium. S mindezt a gondolati, pszichológiai és látomásos síkok változatos vegyítésével éri el az író, a reflexív előadásmód eddig nemigen tapasztalt érvényesítésével.

Krúdynak ezt a szemléletváltozását s az ezzel járó ábrázolástechnikai gazdagodást jól mutatják a nem ön-arc képszerű novellák is, mindenekelőtt az utolsó korszak elbeszélései. Olyan típusú novellákra gondolunk, mint amilyen a Tótágas. (Egyébként a regények korszaka ez Krúdy írói pályáján, és nem is akármilyen regények születnek ezekben az években: Napraforgó, Asszonyosságok díja, N.N., Őszi versenyek — hogy csak az 1918 és 1922 közötti időszak terméséből említsünk meg néhány regénycímet.)

Be nem teljesedett vágyak elégikus hangulata árad felénk a szóban forgó, a lélek mélyrétegeit megvillantó elbeszélésekből, akárcsak remek kisregénye, az Őszi versenyek életből kiszorult öreg zsokéjának szomorú történetéből. Nem teljesedett vágyak, csalódások keserítik meg Krúdy hajótörött novellahőseinek életét. A madárijesztő szeretőjének reményt vesztett szépasszonya, Ventusz Vénusz számára az őszi reggel olyan szomorúnak tűnt, hogy már azon se csodálkozott volna, ha az utat szegélyező akácfákon vándorlegények termettek volna. Boldogtalan emberek a Bánat utca lakói is: az ablakok tenyérnyi ablakaiból megkínzott arcok nézegetnek ki, „mintha valamely különös célból itt felejtette volna őket a halál“, s még a háztetők kéményei is „azt mutatják az éjjel járó angyaloknak, hány boldogtalan ember lakik a háztető alatt“. Tárgyias szükszavúsággal, minden túldiszítettség nélkül tárja elénk a külvárosok egyhangú hétköznapjait, az ódon szobácskák gondokkal küszködő kisembereinek csendes

tragédiáit. Máskor a romantikusan mesei cselekmény-
szöveget legendát foszlató realitás egyensúlyozza. A be-
tyár álma című, terjedelmesebb elbeszélésében például.

Ott van ez a stílus- és hangnembváltás, ez a rezigná-
náltság a tizes évek végén és a húszas évek elején ke-
letkezett regényeiben is. Az emberi szenvedést és szo-
morúságot annyi átéltséggel közvetítő Kleofásné kaka-
sában vagy a már emlegetett Asszonyosságok díjában. A
Kleofásné kakasa hányatott sorsú asszonyának vallo-
mása megdöbbenő, az emberi elesettség testet-lelket
szaggató fájdalmairól hoz hírt: „Mindent megpróbáltam
az életben. Adtam aranyat koldusnak, ezüstpénzt két
marékkal szórtam, mint az eszeveszett, sokat sírtam,
még többet szomorkodtam, talán csak részegen nevet-
tem, volt selyemruhám és csaláningem, hallottam, mit
beszélnek a grófok a táncosnőkről, inasaik a grófékról,
annyi férfit láttam magam előtt, mint egy sorozó or-
vos, hallottam annyi bűnt, keserúséget, gyötrelmet, tit-
kot, mint egy gyóntatópap, nemigen mondhatna már
nekem olyasmit valaki, amire nyitva felejténém a szá-
mat.“

Az önmagához leveleket címző, majd az álmok vi-
lágába temetkező, társaságot önmagában kereső Krúdy
nélabúját érezzük ki a Napraforgó (1918) nosztalgiá-
jából. A regény alakmás hőse, az „ősz képi csendessé-
gű“ Almos Andor már semmit nem akar a világtól,
csak egy zugot, ahonnan száműzve vannak a „kelle-
metlen“, törtető emberek; hegedűjében az élet suhant
tova, ezért aztán „lehunyta a szemét, és meghalt, mert
meg akart halni“.

A vörös postakocsi őszi útjára emlékeztető Nagy
kópében (1921) Rezeda Kázmér, a múlt idők barátja az
egyik borús reggelen ezüstitlakodalmat ülhetett volna
a bánattal, az életunt emberek városában mind közö-
nyösebbek, zordabbak lettek körülötte az arcok, vi-
gasztalanabbak az éjszakák. („Negyvenesztendősi va-

gyok, és még nem aludtam szívfájás, riadalom nélkül egyetlen éjszaka sem.“) Az Őszi versenyek egy, az élet peremére sodródott, csalódott kisember önpusztító gesztusával ér véget.

Olyan világ ez, amelyet — Krúdy jelképes kifejezését használva — elkerülnek vándorútjukban az álmok színes madarai.

Nem annyira a föltétlen párhuzamteremtés, mint inkább a hasonló életérzés okán emlékezetbe idézzük Kosztolányi Dezső ekkori költészetét: „égi“ és „földi“ elválásának izgalmában fogant lírai visszaemlékezéseit. A megfáradt Szindbádhhoz hasonlóan vesz búcsút Kosztolányi is a hajdan volt szépségektől, az álmok tovatűnt birodalmától, az ifjúság kínálta lehetőségektől. Elég, ha Boldog, szomorú dal című versének egyetlen strófáját írjuk ide:

Mert nincs meg a kincs, mire vágytam,
a kincs, amiért porig égtem.
Itthon vagyok itt e világban,
s már nem vagyok otthon az égben.

Ez az önfeledt nosztalgia sajátos emberi és művészi magatartást kifejező mindkét esetben: a magasztos és hétköznapi, harmonikus egymásratalálását elérni kívánó szándék megfogalmazása.

Krúdy utolsó regényeiben, novelláiban a korszakváltó századforduló új emberi kapcsolatai, a városi élet hétköznapijai, változatos embertípusai kerülnek erősebb megvilágításba. Olyan műveire gondolunk, mint a Hét Bagoly (1929) vagy a Boldogult úrfikoromban (1930).

Mind több a helyét nem találó, menekülő alakja Krúdynak ebben az időben. A Szomjas Gusztik, a Rezeda Kázmérok, a Józsiások a talajtvesztettek kilátástalanságával járnak-kelnek a számukra idegen világ-

ban --- mintha semmihez nem volna közük. „Senkim sincs. Csak az emlékeim“ — mondja Szomjas Guszti egy alkalommal a Hét Bagolyban. Fontos szerep jut e kései nagy művekben a közvetett módon (milliórajzzal, élethelyzetekkel, leírásokkal, alakteremtéssel) elért személységnek. A vallomásos líraiság, a hangulati oldottság a megjelenítés plasztikusabb formáival, tárgyias megfigyeléssel egészül ki. Gondoljunk a szinte cselekménytelen Boldogult úrfikoromban környezetfestésére, a regényt benépesítő különös alakokhoz fűződő írói reflexiókra vagy a kötetünkben szereplő novellapár (A hírlapíró és a halál, Utolsó szivar az Arabs szürkénél) szemlélődő kívülállással történetté alakított helyzeteire, a cselekményt megszakító életképeire. A két központba állított alak (a párbajügyekben járatlan újságíró és a mesterlövész katonatiszt) sorsukat meghatározó szerepcseréje (beleélik magukat az ellenfél általuk elképzelt életmódjába: az ezredes az azonosulásig „leereszkedik“, a hírlapíró „társadalmilag úriember“ lesz) éles szemmel megfigyelt és pontosan megragadott, a gasztronómiai részletezést sem nélkülöző környezetben zajlik le. Sőt épp ez a tárgyi közeg az, amivel Krúdy művészileg érvényesíteni, hitelesíteni tudja hőseinek belső átalakulását, megváltozását, el tudja fogadtatni a párbaj nem várt végkimenetelét, a befejezést, A narrátori közlésmódot meg-megszakító környezetfestés — a külváros szinterei, a kocsmakép, az étkezési jelenetek — szimbolikus értelmet kapnak az elbeszélésben. A kitérőknek, monológoknak, motívumoknak a lélektani elmélyítettség szempontjából van szerepük.

Mindezt elmondhatjuk az 1931-ben kiadott Az élet álom című novellagyűjtemény többi darabjáról is. Az unnyit emlegetett s egyre összetettebbé váló líraiság és a fegyelmezettebb előadásmód sokrétű egymásratalálásáról s ennek az egymásratalálásnak műfajt módo-

sító szerepéről győznek meg. Gondoljunk csak az olyan novellákra, mint *A pincér álma*, amelyben az alakok és a környezetrajz az előbbi novellákban tapasztalt magas művészi szinten valósul meg.

Ez a sokféleség, az érzelmi-hangulati összetettség teszi oly különös varázslatúvá Krúdy Gyula utolsó művét, az író halála után megjelentetett *Rezda Kázmér szép élete* című kisregényt. Egy már végleg emlékké szelídült múlt, a „szép élet“ támad fel újra az elmúlással és a háború rémével viaskodó *Rezeda-Krúdyban*: „Kimentem az életből, annak minden kedvezései és kedvezőtlenégei elől, mintha valaki otthagyna a játéktérmet vagy a piacot, ahol az életért járészanak, alkudnak . . .“

Meghitt lírai emlékezés és kendőzetlenül élénk tárt korélmények együtt, egymást kiegészítve lelnek egymásra Krúdy Gyulának ebben az oly sokféle szín¹-en csillogó hatyúdalában.

Pompázatos nyelvű életművének legjavában.

KOZMA DEZSŐ

SZINDBAD TÖRTÉNETEI

IFJÚ ÉVEK

A podolini kolostorban — gondolta magában egyszer egy őszes férfiú, éjszaka, őszfelé, odakint a háztetőkön ködből való kéményseprők jártak a nedves holdfényben — volt vagy van egy régi kép, a képen egy torzonborz ember, a bajusza boglyasan felfelé kunyorodó, mint a hősöké, a szakálla tömör és rozsdaszínű, mintha egy göndör hajú nő vöröslő hajából való volna, a szeme két karika, benne egy hosszúkás, világoskék szemgolyó, az arca pedig piros, mint a bor fénye napos téli időben a fehér asztalon: ez volt herceg Lubomirski.

Ki volt, mi volt a herceg, mielőtt kopottas, aranyozott rámak között elfoglalta volna helyét a régi kolostorban? — ez szorosan nem tartozik e történethez. Elég az hozzá, hogy ott volt, a bolthajtás alatt a falon, amelynek lehullott vakolatán még itt-ott látszottak nyomai a falra festett képeknek, amelyeken a régen megholt szentek játszadoznak egymás között. Szent Anna egy kis zsámolyon üldögélt, az arcát megérintette a régiség, csak két fakó szeme tekingetett kérdőleg a diákokra, akik a folyosó kockakövein csizmában kopogtak. Mintha állandóan a leckék megtanulásáról tudakozódott volna a szent asszony. György sárkányát öldökölte — a középben helyet foglalt Lubomirski úr.

A kolostorban sok ingyenes növendék volt, és a derék papok állandóan a karikaszemű herceggel riasztgatták a növendékeket.

A herceg hajdanában szép kerekre faragott kockakövekkel járult az áhítat terjesztéséhez, midőn a ko-